

ԲԱՐՈՅԵԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԵԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԵԿԱՆ

ԺԷ. ՅԱՐԻ 1903

Տարեկան 10 ֆր. ուկի = 4 րբ.:
Վեցամսեայ՝ 6 ֆր. ուկի = 2 րբ. 60 կ.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 1 ֆր. = 50 կ.:

Թիւ 2. ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ՈՒՍՈՒՄՆԵԿԱՆ

ՍԱՆՆԱԳՐԱԿԱՆ

Մ. ԽՈՐԵՆՑՅԱՆ ՊԵՏՐՈՒԱՐԻ ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ ՄԱՍԻՆ

Թղթակցութիւն հայազէտ Փ. Կոնստանդնուպոլիս:

(Հարստութիւն)

էտք ենք մտադիր ընել
որ Աստուծոյ չէ ճանչ
ցած Ստորագրող
Հնագոյն թարգմանութիւնը, այլ
միայն փոխել Տի-
րակացոյ խմբա-
գրած մեկնաբանու-
թիւնը (midrash), որ
հնագոյն գործին վրայէն խառնաշփոթ եւ կու-
սակցական խմբագրութիւն մըն է. բայց որով-
հետեւ փոխել իւր խմբագրութեան վերջը պար-
ծանք մը կը գրէ իւր թէ Ստորագրող բուն
Թարգմանիւն ըլլար, առանց ամենեւին յիշելու
իւր աղբիւն եղած Հնագոյն դատարար-օրինակը
(modèle), չարժան է Աստուծոյ թէ փոխել թարգ-
մանած ըլլայ առաջին անգամ: Կոյն խարդա-
խութիւնը կը գտնենք Ստեփանոսի լեհացոյ
քով որ կը պնդէ թէ ինքն իսկ Թարգմանած

ըլլայ Յովսէփոսի գիրքը, թէպէտ եւ ինքը իւր
ժամանակակցաց Համար օրինական է միայն Յով-
սէփոսի Հնագոյն թարգմանութիւնն, որմէ 25
էջի չափ բաւական մեծ կտոր մը գտած եմ Ս.
Ղազարոս մէկ ձեռագրին մէջ, որ գրուած է
Ժ. Գ. դարուն:

Աստուծոյ ժամանակագրութեանն առած
կ'ըսէ ժամանակագրական բազմաթիւ տեղեկու-
թիւններ, որոնք առնուած են, ինչպէս կը խոս-
տովանի, Անանիայ Շիրակացոյ մէկ գործէն:
Այս տեղեկութիւնը կը գտնենք Նոյնպէս 981
տարւոյ ձեռագրին մէջ՝ զոր օրինական է Հ.
Սեթեան: Ասով ապահով կ'ըլլանք թէ այս ժա-
մանակագրութիւնը՝ որ չէր թուականը Համե-
նով կը սպասուէր, յորինուած է Անանիայէ, եւ
ասկէ ետքը պիտի կոչեմ զայս «Քրոնիկոն
Անանիայ», Այս կէտին վրայ որեւէ տարակոյս
մը չի մնար: Եւ այսպէս գտած կ'ըլլանք՝ 1.
Ստեփանոսի Աստուծոյ գլխաւոր մէկ աղբիւրը.
— 2. Այս աղբիւրը խմբագրուած էր իւր
685ին Յ. Բ., եւ է գրուած կը պատկանի.
— 3. Այս աղբիւրն ըլլաւք է Անանիայ Շիրակա-
ցոյ կորսուած Քրոնիկոնը կամ ժամանակագրու-
թիւնը: Արդ պիտի ցուցնեմ որ այս Հեղինակն
իւր ձեռքն ունեցած է Մ. Խորենացոյ պատմու-
թիւնը:

Յիշեալ ճառընտրին էջ 402 կը կարգաբ
այս աղբիւր մէջ Հետեւեալը, որուն դէմ առ դէմ
Համեմատութեան կը գտնեմ խորենացոյ պատ-
մանք:

նոյս եւ «Գիրք Իսկը» գործոյն (— զոր քեզ մ'ետքը պիտի տեսնենք —) մէջն աւաղբոսմը կայ. վասն զի այս երկուքն Գաւթի համար կ'ըսեն «փիլիսոփայ» (— եւ ոչ թէ եպիսկոպոս) ասորոյն, Գարձեալ երկուքն մին կը շեշտէ «եւթն գրոցն պակասութիւն» միւսը՝ «պակասութիւն գրոցն», ղէտք ենք եմթագրել թէ Անանիա իւր աշգիւն առնել ունէր վերջինը կամ անվաւերական գրուածքը:

Ուրեմն հետեւեալ եղբակացութեանց կը հասնինք այս կէտին մասին:

Ա. Հայոց գրոյ գիւտին պատմութիւնը, զոր կ'աւանդէ Խորենացի, ծանօթ էր Ղ. Փարպեցոյ՝ իբր 5000 ժամանակները: Փարպեցի իւր պատմանը կը սկսի թիթեւապէս նմանելով Խորենացոյ տեղ տեղ: Եւ կ'աւարտէ իւր պատմանն ամբողջովին առնելով օրինակելով Խորենացոյ բնագիրը բառադր:

Բ. Այն գրութիւնը՝ զոր «Անանիայ Հիւրակացոյ» կը կոչեն, խմբագրուած է գարուն վերջերս եւ որ Ստեփանոս Ասողկան գլխաւոր աղբիւրն է, արդէն կոչում կ'ընէ Խորենացիէն:

Գ. Իրարու հետ համեմատելով յետագայն այն հեղինակներն որոնք Խորենացոյ կը հետեւին կամ կոչում կ'ընեն, անմիջապէս կը տեսնուի որ Խորենացոյ արդի մեր ձեռքն եղած բնագիրը բազմաթիւ փոփոխութիւններ կրած է:

(Հարաւոր է:)

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ-ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԺՈՒՂԻ ԿԵՐԻՊՈՒՄԵՐԵՆԸ

(Հարաւոր է:)

Տլուք կամ Տիւլիք:

Եթէ Տլուք կամ Տիւլիք անունը անվթար պահուած չլըար մինչեւ հիմայ, շատ դժուար պիտի ըլլար, անշուշտ, միմիայն մեր ձեռքը հասած աղբիւրներուն մէջ գոհացում գտնել այս մասին:

ԺԲ. Գարու պատմագիրներէն, միայն Մ. Ուռայեցիին է որ քանի մը կցկտուր տեղեւորութիւն կու տայ Տլուքի մասին:

Ստիկիքի մէջ տեսանք որ Տլուքը գաւառ մ'է Ստիկիքի երկրին մէջ:

Մ. Ուռայեցիին ընդհանուր անունով աշխարհ կ'անուանէ Տլուքը, Մարաշի աշխարհին եւ ուրիշներու հետ՝ սաստիկ սովի մ'առիթով:

— «Ի յամս ՀԻԸ (1079—80), եղեւ սով սաստիկ ընդ ամենայն աշխարհս Խաչապատից յանկոյտ Եղորտն Ովկանոսի (= Միջերկրականի) ... Եւ անմարդ եղին բազում գաւառք, եւ քակեցաւ տունն արեւելեայց, եւ եղև աւերակ աշխարհն Հուսմոց, եւ ոչ ուրեք գտանէին կերակուր հացի, եւ կամ դագար հանգրստեն մարդոյ, բացի յՈւռայե եւ յամենայն սահմանն նորայ: Եւ Անտիոքի եւ ամենայն աշխարհն Կիլիկիայ եւ մինչեւ ի Տարսոն եւ ամենայն աշխարհն Մարաշայ, ի Տլուք եւ յամենայն սահմանն աշխարհաց այսոցիկ ոչ գտանէին հանգիստ դագարման մարդոյ... (Մ. Ուռայեցի, էջ 261—2. հմտ. Սմբատ էջ 85):

Երուսաղէմի վրայ եղած Եգիպտական արշաւանքի դէմ պատերազմողներուն մէջ, 1101—02ին, կը մեռնի Տըլբայ Կոմսն ալ: «Եւ յայնմ աւուր սպանաւ Կոմսն Տըլբայ Կուլեյմն Սանձաւէ՛ն» (անդ. էջ 353):

Երբ Պալակ մարան Մնթէճը կամ Մամպըճը պաշարեց, 1124—25ին, Մամպըճի աւարան չօսլին կամ չօփրէ փրանկ Կոմսներուն օգնութեան դիմեց. օգնութեան համար «գայր եւ Մահի Կոմսն Տըլոյ, Անթափայ եւ Ռապալայ. եւ լուեալ զայս Պալակի, յարձակեցաւ ընդդէմ նոցա ի պատերազմ մտա ի Մնթէճ քաղաք» (անդ էջ 449):

Յաջորդ տարին, 1125—26, Պարսից խիստ մէկ արշաւանքի ատեն Ատրիքի եւ Եփրատացւոց վրայ, որուն մէջ փրանկներու Ազազ ամրոցը հիմնադրուած ըլլի ալլազգիները, նորէն քաջն չօսլին եւ ուրիշ կոմսներուն քովն է «Մահի Կոմսն Տըլբայ» (անդ. էջ 455):

Պատմական այս տեղեկութիւններու համեմատ՝ Տլուքը Կոմսութիւն մըն է, որ կը տարածուի Այնթապի եւ Ռապալի (արդի Անուպան.) վրայ: Տիւլիքի կոմսութիւնը եթէ անունաւէլ է, ըստ Ե. Դիւլթրէի, այսինքն՝ առանց աւատի, կարելի էր արդեօք որ կիյնա՞ր Կոմսը պատերազմական օգնութեան երթար: Առանց աւատի կրնա՞ր ուրիշներուն օգնել: Այս կէտը ընդհան է մեծ օգուտ մը լուին մեր տեսակէտին համար. զայց գտնէ պէտք է դիտել որ՝ եթէ

1 Մ. Ուռայեցիի հրատարակել, ըստ Ե. Դիւլթրէի, կը ծանոթագրէ թէ Սանձաւէլ բառը կը ծագի յերկուց հնագոյն բառից Գաշգաւաց Սանդ-ափօր (Sensavehor) կամ Սանդ-ափեր (Sandsavir), Յայտ տեսն կողէն նոցա որք լուեանք ինքեանց առանձին աւատս (fiel) կամ վճարս կաշտածական, յորց համար էր կիլիկոմ Կոմսն Դըլուայ (Guillaume, comte de Delouk):